

Research Paper

Theory of Realism and Synchronization of Russia-Turkey Economic and Political Relations Improvement

Mahboobeh Roohi¹ , *Noozar Shafiee² , Mohammadreza Dehshiri³, Rahmat Hajimineh⁴

1. PhD Student, Department of Political Science, Faculty of Humanities, Tehran North Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
2. Professor, Department of Political Sciences, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
3. Professor, Department of Political Sciences, School of International Relations, Ministry of Foreign Affairs, Tehran, Iran.
4. Professor, Department of Communication and Social Sciences, Faculty of Humanities, Eastern Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Citation: Roohi M, Shafiee N, Dehshiri M, Hajimineh R. (2019). [Theory of Realism and Synchronization of Russia-Turkey Economic and Political Relations Improvement (Persian)]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*; 9(32), 44-65.

Received: 15 Jul 2019

Accepted: 30 Sep 2019

Key words:

Realism, Economic dependence, Political cooperation, Russia, Turkey

ABSTRACT

Russian-Turkish relations from the time of the Empires to the last decade can best be interpreted as a sinusoidal relationship swinging from cooperation to conflict. However, since Putin and Erdogan came to power, despite some challenges, the economic ties between the two countries have grown tremendously. Some believe that this economic cooperation could provide the basis for achieving a strategic partnership at the political level. Based on this assumption, the primary question of this paper to evaluate the realistic assertion that “the economy does not extend to politics” is whether the improvement of the political-security relations between Turkey and Russia is affected by the economic cooperation between the two countries. The findings of the research using the descriptive-analytical method show that, in accordance with realism, economic relations have been an essential factor in closing two countries to each other, but these relations will never pave the way for improving the political ties. The reason has been the domination of strategic and political context over the economy. Despite this privilege, realism is analytically weak because of ignoring some non-political facilitating reasons for improving Turkish-Russian bilateral relations.

* Corresponding Author:

Noozar Shafiee, PhD.

Address: Department of Political Sciences, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

E-mail: shafiee2@hotmail.com

مقاله پژوهشی

نظریه واقع‌گرایی و هم‌زمانی بهبود روابط اقتصادی و سیاسی روسیه و ترکیه

محبوبه روحی^۱، *نوذر شفیعی^۲، محمدرضا دهشیری^۳، رحمت حاجی‌مینه^۴

۱. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده اقتصاد و علوم اداری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
۳. دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه، وزارت امور خارجه، تهران، ایران.
۴. استادیار روابط بین‌الملل، گروه ارتباطات و علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

تاریخ دریافت: ۲۴ تیر ۱۳۹۸

تاریخ پذیرش: ۰۸ مهر ۱۳۹۸

روابط روسیه و ترکیه از دوران امپراتوری تا دهه اخیر را در بهترین وجه، می‌توان روابط سینوسی و در قالب الگوی همکاری و تعارض تفسیر کرد. اما از زمان روی کار آمدن پوتین و اردوغان، علی‌رغم برخی چالش‌ها، روابط اقتصادی دو کشور به شدت گسترش یافته؛ به طوری که برخی معتقدند، این همکاری اقتصادی می‌تواند زمینه رسیدن دو کشور به مشارکت استراتژیک در سطح سیاسی را نیز به وجود آورد. برپایه این مفروض، سؤال اصلی این مقاله در جهت ارزیابی این اصل واقع‌گرایی که اقتصاد باعث بهبود روابط سیاسی نمی‌شود، این است که آیا بهبود روابط سیاسی امنیتی ترکیه و روسیه، متأثر از همکاری اقتصادی میان دو کشور بوده است؟ یافته‌های پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی نشان می‌دهد که منطبق بر واقع‌گرایی، روابط اقتصادی اگرچه عامل مهمی در گرایش دو کشور به یکدیگر بوده، اما هرگز زمینه بهبود روابط سیاسی بین روسیه و ترکیه را به وجود نیاورده، بلکه علت آن غلبه زمینه استراتژیک و سیاسی بر اقتصاد بوده است. با وجود این نقطه قوت، واقع‌گرایی به دلیل بی‌توجهی به برخی دلایل تسهیل‌گر غیرسیاسی در بهبود روابط دوجانبه ترکی روسی، دچار ضعف تحلیلی نیز هست.

کلیدواژه‌ها:

رنالیسم، وابستگی اقتصادی، همکاری سیاسی، روسیه، ترکیه

* نویسنده مسئول:

دکتر نوذر شفیعی

نشانی: اصفهان، دانشگاه اصفهان، دانشکده اقتصاد و علوم اداری، گروه علوم سیاسی.

پست الکترونیکی: shafiee2@hotmail.com

مقدمه

۱. ادبیات موضوع

در ارتباط با موضوع این پژوهش در برخی مقالات از جمله (گل‌محمدی، ۱۳۹۴) با مقاله «پویایی‌های امنیتی روابط روسیه و ترکیه (۲۰۱۵-۲۰۰۱)»، آیدین تاسباس (۲۰۱۶) با مقاله «دوستانی این چنین: ترکیه و روسیه و پایان یک اتحاد بعید» و (دمیرول، ۲۰۱۳) با مقاله «آیا وابستگی متقابل اقتصادی، همکاری سیاسی را ترویج می‌کند؟ اقتصاد سیاسی روابط انرژی روسیه و ترکیه»، به بررسی تأثیر روابط اقتصادی بر همکاری سیاسی دو کشور پرداخته‌اند. تقریباً هیچ‌کدام از آثار نگاشته‌شده در این خصوص نتوانسته‌اند پارادایم‌های نظری را بر تحلیل روابط دو کشور پیاده‌سازی کنند، لذا بزرگ‌ترین تمایز این پژوهش و نوآوری آن، انطباق هم‌زمان ضعف‌ها و قابلیت‌های رئالیسم در تبیین تأثیر همکاری اقتصادی و بهبود روابط سیاسی با استفاده از داده‌های عینی و ملموس در روابط ترکیه و روسیه است.

۲. روش‌شناسی پژوهش

هدف این تحقیق نقد و ارزیابی نظریه رئالیسم به شیوه عملی، یعنی انطباق مؤلفه‌های آن بر مصادیق بیرونی است؛ بنابراین روش پژوهش مورد استفاده توصیفی تحلیلی خواهد بود؛ به این شکل که نویسندگان با جمع‌آوری و تحلیل دقیق آمار و اطلاعات و مقایسه آن‌ها تلاش می‌کنند تا در صورت وجود یا عدم وجود ارتباط بین روابط متقابل اقتصادی و مناسبات سیاسی ترکیه و روسیه آن را استخراج و بیان کنند.

۳. چارچوب نظری؛ رابطه وابستگی اقتصادی و همکاری سیاسی از دریچه واقع‌گرایی

برای نقد و ارزیابی یک نظریه معمولاً به دو شیوه

روابط ترکیه و روسیه دارای ابعاد مختلفی است. ابعادی که هریک زمینه رقابت و یا همکاری بین دو کشور را فراهم می‌آورد؛ به عنوان مثال این دو کشور در بُعد ژئواکونومیکی منافع مشترک و هم‌گراکننده‌ای دارند، در حالی که در ابعاد سیاسی و ژئوپلیتیکی منافع آن‌ها متضاد یا حداقل هم‌گرایانه نیست. از سوی دیگر، در اینکه دو مؤلفه اقتصاد و سیاست در سطح روابط بین‌الملل به طور جدایی‌ناپذیری با یکدیگر ارتباط دارند، تقریباً هیچ شکی وجود ندارد. اما مسئله و به عبارتی چالش اصلی در نوع ارتباط بین این دو مؤلفه است. به این معنا که آیا اقتصاد زمینه همکاری و بهبود روابط سیاسی را به وجود می‌آورد یا برعکس، سیاست است که بازی در زمین اقتصاد را فراهم می‌کند. بسیاری معتقدند وابستگی اقتصادی باعث همکاری سیاسی نیز می‌شود و در مقابل عده‌ای از وابستگی متقابل تنها به عنوان ابزار نام می‌برند. به این ترتیب می‌توان گفت که هیچ توضیح قاعده‌مند، یکسان و منظمی برای این نحوه ارتباط بین وابستگی اقتصادی و همکاری سیاسی وجود ندارد و تصاویر کاملاً متمایزی از این موضوع در روابط بین‌الملل ترسیم شده است. در این میان رئالیسم با اعتقاد به ناهماهنگ بودن منافع، تأکید بر منازعه‌آمیز بودن روابط بین‌الملل، بی‌اعتمادی و غیره، همکاری میان کشورها را بسیار مشکل و آن را تحت‌الشعاع ابعاد سیاسی قرار می‌دهد. برخلاف این دیدگاه، سطح استثنایی افزایش روابط تجاری و تسهیل روابط سیاسی دو کشور روسیه و ترکیه به‌ویژه در دوره زمانی بعد از سال ۲۰۰۲ یک چالش برای نظریه رئالیسم است. از این رو در این مقاله جهت تبیین این چالش، این سؤال مطرح می‌شود که آیا بهبود روابط سیاسی امنیتی ترکیه و روسیه، متأثر از همکاری اقتصادی میان دو کشور بوده است؟

سیاسی کشورهای مختلف تعیین می‌شود (اونسل و لیاپینا، ۲۰۱۸: ۷۴). به عبارت دیگر همکاری تابع قدرت و نوعی متغیر وابسته محسوب می‌شود (بالدوین، ۱۹۹۳: ۳۰۲). بنابراین، همکاری مشترک سخت شکل می‌گیرد. از سوی دیگر، از دید واقع‌گرایان ترس از استثمارشدن، توان وابستگی متقابل را به برانگیختن همکاری محدود می‌کند، آن هم به این دلیل که با افزایش وابستگی متقابل، کنشگران در مقابل یکدیگر آسیب‌پذیرتر می‌شوند و در نتیجه دلیل عینی‌تری برای احساس نبود امنیت دارند (لینکلیر، ۱۳۸۵: ۹۰). در مجموع رئالیست‌ها با این پیش‌فرض مسلم که روابط بین‌الملل، وضعیت منازعه‌آمیز و جنگی دارد، اقتصاد را در خدمت قدرت می‌دانند و معتقدند دستاوردهای اقتصادی به مفهوم مطلق آن نمی‌تواند دولت‌ها را وادار به همکاری سیاسی کند (قنبرلو، ۱۳۹۵: ۲۴). مبتنی بر این اصل هدف این پژوهش آن است که هم‌زمانی بهبود روابط اقتصادی و سیاسی روسیه و ترکیه طی چند سال اخیر را به عنوان یک کنش رفتاری دو بازیگر بررسی کنیم و به این پرسش پاسخ دهیم که آیا فرض واقع‌گرایی در خصوص عدم تأثیرگذاری اقتصاد بر سیاست نقض می‌شود یا خیر؟

۴. نگرش‌های روسیه و ترکیه به یکدیگر

روس‌ها و ترک‌ها در روابطشان دوره‌هایی از رقابت، همکاری یا تنش را تجربه کرده‌اند. به عبارتی روابط دو کشور از ثبات برخوردار نبوده است. این روابط را می‌توان در چند دوره به صورت زیر نشان داد (تصویر شماره ۱).

عمل می‌شود؛ یکی «شیوه نظری» است که در آن با توسل به نظریه‌های دیگر به نقد و ارزیابی یک نظریه می‌پردازیم و دیگری «شیوه عملی» است که از طریق انطباق یک نظریه بر مصادیق بیرونی، آن نظریه را به بوته آزمایش می‌گذاریم. در این مقاله، نقد و ارزیابی نظریه رئالیسم از منظر عملی مدنظر است. درحقیقت بحث این است که آیا نظریه رئالیسم می‌تواند فراز و فرودهای سیاسی و اقتصادی حاکم بر روابط روسیه و ترکیه را در این دوران توضیح دهد؟ شکی نیست که رئالیسم هم مفروضات متعددی دارد و هم خود به جریان‌های فکری مختلف قابل تقسیم است. در این مقاله یکی از مفروضات بنیادین و مشترک که همه رئالیست‌ها به آن باور دارند را مبنا قرار داده‌ایم؛ «اقتصاد نمی‌تواند بر سیاست تأثیر بگذارد، ولی سیاست می‌تواند اقتصاد را تحت تأثیر قرار دهد». فهم این گزاره مستلزم اطلاع از مفاهیم بنیادی و مفروضات اصلی نظریه رئالیسم است. بنیادی‌ترین مؤلفه رئالیسم بقاست و رئالیسم، بقا را اصلی‌ترین منفعت دولت (ولفورت، ۲۰۰۸: ۳۲) و هدایتگر سیاست خارجی می‌داند (جکسون و سورنسون، ۱۳۹۱: ۹۷). بنابراین، بقای یک ملت مسئولیت اول و آخر آن است (کیسینجر، ۱۹۷۷: ۳۹). این تئوری یکی از موانع اصلی در راه همکاری را اصالت دولت‌محوری، بقا و خودیاری می‌داند. همچنین در این تئوری دولت‌ها همیشه به دنبال منافع ملی خود هستند و قدرت تنها وسیله برای رسیدن به این منافع است (قوام، ۱۳۹۰: ۸۴).

از نگاه رئالیست‌ها روابط تجاری ترتیبات موقتی است که در شرایطی که نیاز به استراتژی‌های دیگر برای تأمین منافع ملی وجود دارد به‌راحتی می‌تواند شکسته شود. در اینجا، روابط اقتصادی با تصمیمات

تصویر ۱. دوره‌های تاریخی روسیه و ترکیه (نگارندگان)

۴-۲. پس از فروپاشی دو امپراتوری و دوران جنگ سرد (تیرگی روابط)

با گذار از دوران امپراتوری و تا قبل از جنگ جهانی دوم، تهدیدات شوروی علیه غرب از یک سو و تهدیدات شوروی علیه جمهوری ترکیه، از سوی دیگر، زمینه هم‌گرایی ترکیه با جهان غرب را فراهم کرد. حرکت‌های عملی‌تر در راستای این هم‌گرایی با وقوع جنگ جهانی دوم و سپس در طول جنگ سرد، محقق شد (اسکندری، ۱۳۸۹: ۸۴۸) و ترکیه به سمت غرب گرایش یافت، در حالی که روسیه به عنوان رهبر بلوک شرق عمل می‌کرد (اطهری، بهمن و علیپور، ۱۳۹۱: ۳) به این ترتیب شوروی و ترکیه وارد دوره‌ای از جدایی اجتناب‌ناپذیر شدند، چراکه دو کشور با دیدی ایدئولوژیک به یکدیگر می‌نگریستند. این دوگانگی باعث شد روابط مسکو و آنکارا بار دیگر به مدت ۴۰ سال برمدار دشمنی بچرخد (بهمن، ۱۳۹۵: ۱۳۴).

۴-۱. دوران امپراطوری روسیه تزاری و عثمانی (دشمنان قریب)

مورخان معتقدند روابط سیاسی ترکیه و روسیه با نامه رسمی تزار روسیه، ایوان سوم، در مورد تجارت دریایی به سلطان بایزید دوم در سال ۱۴۹۲ آغاز شده است (دایره‌المعارف بریتانیکا، ۱۹۱۱: ۴۴۶). از آن زمان به بعد رقابت بین ارتدوکس اسلاوی روسی و امپراتوری اسلامی عثمانی شاهد چندین دوره جنگ بود. به عبارتی دو کشور در این بازه زمانی دشمن یکدیگر به شمار می‌آمدند (اطهری، بهمن و علیپور، ۱۳۹۱: ۳). این دشمنی به‌ویژه پس از تسخیر قسطنطنیه به وسیله عثمانی شدت گرفت و به بالکان، قفقاز، دریای سیاه و آسیای میانه رسید (کانسی، ۲۰۱۷: ۴۶۹). می‌توان آن‌ها را در این مقطع «دشمنان قریب» نامید که به لحاظ جغرافیایی به یکدیگر نزدیک و از لحاظ سیاسی در حالت دشمن‌بودگی قرار داشتند.

۳-۴. پس از فروپاشی شوروی تا سال ۲۰۰۰ (تداوم تنش)

پس از انحلال اتحاد جماهیر شوروی، تلاش بسیاری برای تبدیل مناقشات ترکیه و روسیه به یک مشارکت جغرافیایی و اقتصادی صورت گرفت. اما علی‌رغم این تلاش‌ها، فراز و نشیب در روابط دو کشور همچنان ادامه یافت؛ به طوری که از یک‌سو در دوره کوتاه سال‌های ۱۹۹۶-۱۹۹۲ در مجموع ۱۵ توافق‌نامه و پروتکل در علم و فناوری، آموزش، فرهنگ، همکاری اقتصادی و نیروهای مسلح بین ترکیه و روسیه امضا شد (اونسل و لیاپینا، ۲۰۱۸: ۷۷) و از سوی دیگر، به رغم این بهبود روابط و موافقت‌نامه‌ها، آنکارا و مسکو همچنان دارای اختلافات سیاسی خاص بودند؛ برای مثال در این دوران ترکیه به عنوان یکی از همسایگان روسیه در شمار کانون‌های تهدید این کشور تلقی شد (هرمان، ۱۹۹۴: ۴۵۹). می‌توان گفت در این دوره روسیه و ترکیه باهم کاملاً در دو اردوگاه متضاد قرار داشتند (اطهری، بهمن و علیپور، ۱۳۹۱: ۵)؛ بنابراین روابط دو کشور با وجود همه تلاش‌ها بر اساس بی‌اعتمادی و تمرکز بر حوزه‌های رقابتی استوار بود (روحی و شفیع، ۱۳۹۴: ۲۸).

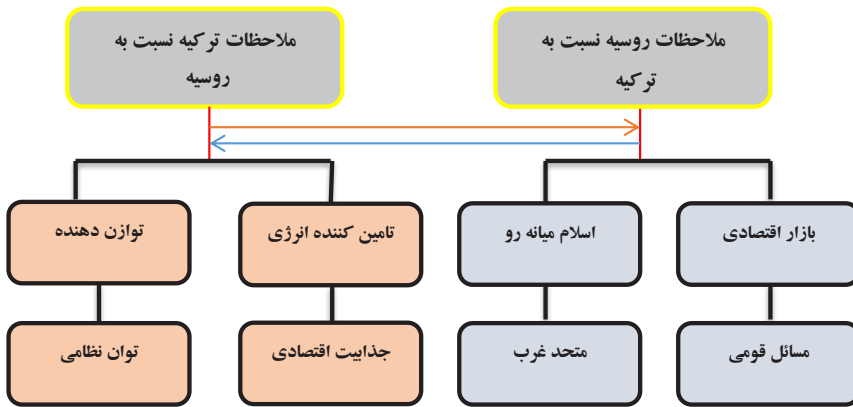
۴-۴. دوره زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ (تعدیل دشمنی و دوران دوستی)

در این دوره روابط بین ترکیه و روسیه شاهد پیشرفت کیفی بود؛ چراکه روسیه معتقد بود این کشور و ترکیه رقیب نیستند، بلکه شریک هستند (عرفات و لقمان، ۲۰۱۱: ۱۰۸). اولین نشانه‌های آشکار بهبود روابط در این بازه زمانی، امضای «طرح اقدام برای همکاری در اورآسیا» در سال ۲۰۰۱ بود که در آن دو کشور یکدیگر را به عنوان قدرت‌های بزرگ اورآسیایی به رسمیت شناختند (گل‌محمدی، ۱۳۹۴: ۱۳۹۴).

۹۵. در ادامه این روابط دوستانه در سال ۲۰۰۴ پوتین به عنوان اولین رئیس دولت روسیه بعد از چهار دهه به آنکارا سفر کرد. همچنین در جولای ۲۰۰۵ اردوغان به عنوان نخست‌وزیر ترکیه در سوچی با پوتین دیدار کرد. سال پایانی این دهه اوج تفاهم سیاسی بین دو کشور ترکیه و روسیه بود؛ چراکه در ماه می ۲۰۱۰ شروع روابط برپایه «مشارکت استراتژیک» از سوی مقامات دو کشور اعلام شد (گل‌محمدی، ۱۳۹۴: ۹۵). در این دوره ملاقات‌های متعدد بین مقامات دو کشور را می‌توان عامل مهمی در بهبود روابط دو کشور دانست. به این ترتیب، نشانه‌های ایجاد شده در روابط بین دو کشور طی این دوره حاکی از آن بود که روسیه و ترکیه به طور عمده در مسائل سیاسی در موقعیت‌های سازگار قرار گرفته‌اند (دمیرول، ۲۰۱۳: ۵). در نتیجه می‌توان این دوره را دوران تعدیل رقابت و تقویت دوستی دو کشور نامید.

۴-۵. دوره زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۷ (دوران نوسان دوستی و دشمنی)

این دوره را می‌توان دوران تلاطم روابط روسیه و ترکیه تلقی کرد که در آن دو کشور گاهی در تعامل دوستانه و در مقاطعی در دو اردوگاه مخالف باهم قرار داشتند. اولین دلیل آن هم اتخاذ سیاست‌های تجدیدنظرطلبانه ترکیه در قفقاز و دریای سیاه در سال ۲۰۱۱ بود؛ چراکه روسیه خواستار عدم تزلزل وضع موجود در منطقه بود، در حالی که ترکیه از رویکرد تغییر وضع موجود حمایت می‌کرد. از سوی دیگر مناقشه قره‌باغ باعث قرار گرفتن دو کشور در دو جبهه مقابل یکدیگر شد. به موازات این تحولات، تغییرات خاورمیانه و موج خیزش‌های انقلابی بار دیگر دو کشور را در دو جبهه مخالف قرار داد. ترکیه از یک رویکرد تجدیدنظرطلبانه از نیروهای معارض حمایت

تصویر ۲. ملاحظات دوجانبه روسیه و ترکیه نسبت به یکدیگر (نگارندگان)

اولین سفر خارجی خود را به روسیه اختصاص داد. اردوغان در ۸ آگوست ۲۰۱۶ در شهر سن پترزبرگ روسیه با ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور این کشور دیدار کرد. این دیدار وضعیت جدیدی در روابط آن‌ها به همراه داشت و نشان داد دو طرف تمایلی به ادامه قطع روابطشان ندارند (خجسته، ۱۳۹۵). این تمایل به تغییر را می‌توان نقطه آغاز حرکت از دشمنی به سوی تعامل و دوستی تلقی کرد.

می‌توان گفت که روابط سیاسی ترکیه روسیه هیچ‌گاه از ثبات و یکدستی برخوردار نبوده و همواره به صورت حداکثری در قالب دشمنی بوده و در حداقل، این دو کشور رقابت شدید داشته‌اند. اما با وجود این، دو کشور به دلیل ملاحظاتی که نسبت به یکدیگر داشته‌اند، بسیار محتاط عمل می‌کنند. درباره این ملاحظات در ادامه بحث خواهد شد (تصویر شماره ۲).

می‌کرد، در حالی که روسیه پیگیر حفظ وضع موجود در منطقه بود (گل محمدی، ۱۳۹۴: ۱۰۵-۱۰۳). طی این دوره، سال ۲۰۱۵ را می‌توان اوج تلاطم بحرانی روابط بین ترکیه و روسیه نامید؛ چراکه در تاریخ ۲۴ نوامبر این سال، یک فروند هواپیمای روسی به وسیله جنگنده اف-۱۶ نیروی هوایی آنکارا مورد حمله و سقوط قرار گرفت. پس از این حادثه و قطع روابط دو کشور، اردوغان ۲۷ ژوئن ۲۰۱۶ در نامه‌ای رسمی به پوتین، با ابراز تأسف از سرنگونی جنگنده روس و غیرعمدی خواندن آن، به دلجویی از روسیه پرداخت. در ادامه این روند با برکناری احمد داود اوغلو، معمار سیاست خارجی و نخست‌وزیر ترکیه و روی کار آمدن بینالی ییلدیریم، نخست‌وزیر جدید، تغییرات مهمی در کادر سیاسی و دیپلماسی ترکیه انجام گرفت و بعد از این تغییرات زمه‌هایی در خصوص عزم آنکارا برای بهبود روابط با روسیه جدی و روند عادی‌سازی روابط دو کشور آغاز شد. به طوری که رجب طیب اردوغان رئیس‌جمهور ترکیه بعد از دستگیری کودتاگران و برقراری ثبات سیاسی در داخل ترکیه،

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. روابط اقتصادی روسیه و ترکیه در پرتو زمینه سیاسی

علی‌رغم برجستگی روابط سیاسی مبتنی بر تنش در روابط روسیه و ترکیه، تعاملات اقتصادی همواره محرکی برای غلبه بر این تنش میان دو کشور بوده است. به‌واقع این عامل در دوران تنش سیاسی برانگیزاننده تمایل دو کشور به ایجاد روابط دوستانه (بچف، ۲۰۱۵: ۲) بوده است. بر همین اساس است که ایگور تورباکوف^۱، اندیشمند علوم سیاسی روسی، این روابط را «دوگانه سیاسی» توصیف می‌کند (میخلیدز، ۲۰۱۷: ۴). به این معنا که با وجود همه اختلافاتی که بین دو کشور وجود دارد روابط اقتصادی عمیق و گسترده‌ای بین آن‌ها در جریان است (کرمی و نجفی، ۱۳۹۰: ۶۲). روابط اقتصادی دو کشور، به‌ویژه در دهه اول قرن ۲۱ نتیجه عواملی نظیر کاهش سوءظن طرفین نسبت به یکدیگر و عدم وجود اختلافات عقیدتی میان آن‌ها بود. از این رو نواقصی که پس از فروپاشی اتحاد شوروی در روابط روسیه و ترکیه وجود داشت کم‌رنگ شد و هر دو کشور در فضای عظیم اوراسیا به سمت همکاری پیش رفتند (پیرینچی، ۲۰۰۹: ۵۷).

روی کار آمدن پوتین نقطه عطفی در گسترش روابط اقتصادی دو کشور بود. پوتین ترکیه را یک شریک سنتی و مهم اعلام و تمایل خود را برای ارتقای روابط به یک سطح مشارکت استراتژیک ابراز کرد. به این ترتیب سطح تجارت و مبادلات اقتصادی دوجانبه ترکیه و روسیه به‌شدت افزایش یافت. به عنوان مثال بین دو کشور قراردادی در خصوص احداث نیروگاه هسته‌ای در منطقه آک کویو به امضا رسید که در

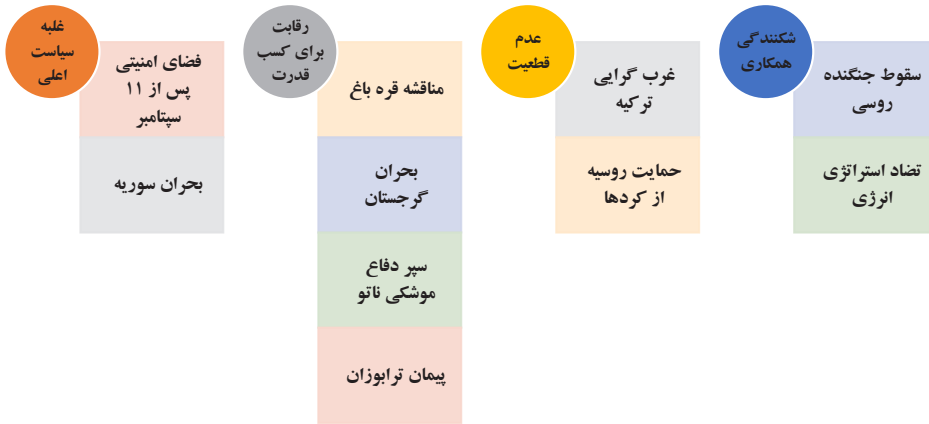
اکتبر سال ۲۰۱۰ میلادی اجرایی شد. در این دوران با توجه به این واقعیت که تجارت دوجانبه بین دو کشور بر اساس کالاهای استراتژیک مانند انرژی، سلاح و کشاورزی و غذا بوده است، هر دو کشور وابستگی اقتصادی خود را با یکدیگر داشتند (پیرینچی، ۲۰۰۹: ۶۵-۷۱). در راستای این روابط در آوریل ۲۰۱۱ برنامه مشترک توریسم و سفر شهروندان دو کشور بدون ویزا به امضا دو طرف رسید (گل‌محمدی، ۱۳۹۴: ۱۰۲). اما با وجود وحدت نظر رهبران دو کشور در حوزه‌های اقتصادی، این روابط تحت‌الشعاع تحولات سیاسی قرار گرفت، که اوج آن سرنگونی هوپیمای روسی توسط ترکیه بود. این اتفاق باعث شد مردم روسیه احساس کنند که غرور ملی آن‌ها مورد حمله قرار گرفته و خواستار اقدام در این زمینه شدند. از این رو پوتین این کار را در سطح اقتصادی آغاز و اقدام به تحریم اقتصادی ترکیه و قطع کانال‌های گردشگری و صادرات کرد (سونمز، ۲۰۱۵). به گونه‌ای که در سال ۲۰۱۵ حجم تجارت بین دو کشور ۷/۵ میلیارد دلار نسبت به سال قبل کاهش یافت و به ۲۴ میلیارد دلار رسید (آزرتم، ۲۰۱۷: ۱۲۶). همچنین ورود گردشگران از روسیه به ترکیه از ۳/۵ میلیون نفر در سال ۲۰۱۴ به ۲/۷ میلیون نفر در سال ۲۰۱۵ کاهش یافت (آیدین تاسباس، ۲۰۱۶: ۴). بدین ترتیب می‌توان گفت روابط ترکیه و روسیه در حوزه اقتصادی با نگرش‌ها و تحولات سیاسی ارتباط مستقیمی دارد. به این معنا که تغییر نگرش، بهبود فضا و شرایط سیاسی باعث بهبود و گسترش روابط اقتصادی می‌شود و برعکس نامطلوب بودن فضای سیاسی زمینه کاهش و نزول روابط اقتصادی را به وجود می‌آورد.

۵-۲. مقدمات رئالیسم در تبیین روابط روسیه ترکیه

ظرفیت‌های واقع‌گرایی در تبیین روابط ترکیه و روسیه را که نشان می‌دهد چرا و چگونه علی‌رغم

1. Igor Torbakov

تصویر ۳. ظرفیت‌های رئالیسم در تبیین عدم تأثیر اقتصاد بر سیاست روابط روسی ترکی (نگارندگان)

بنابراین اگرچه رشد تجارت و همکاری سیاسی روسیه و ترکیه به طور هم‌زمان اتفاق افتاده است، اما این بدین معنا نیست که تجارت متغیر اصلی در ایجاد همکاری سیاسی بین دو کشور بوده است؛ بلکه زمینه استراتژیک مشترک (سیاسی امنیتی) باعث ایجاد این روابط متقابل اقتصادی شده است (گل محمدی، ۱۳۹۴: ۹۹). از این منظر، به قدرت رسیدن اردوغان در ترکیه و تغییر در سیاست خارجی ترکیه از مهم‌ترین علل تغییر در روابط ترکیه با روسیه بود؛ چراکه سیاست خارجی فعال و پویای ترکیه که به «نئوعثمانیسم» معروف شد درصد کاهش اختلافات خود با همسایگان یا به صفر رساندن آن‌ها بود. همین نگرش در سوی دیگر از مسکو صادر شد. بر این اساس، تجارت و وابستگی متقابل با ایفای نقش میانجی نه علت اصلی همکاری سیاسی، بلکه ابزاری برای تقویت و تداوم روابط سیاسی روسیه و ترکیه بوده است. از جمله شواهدی که بر غلبه سیاست اعلی و متأثر ساختن روابط اقتصادی صحنه می‌گذارد می‌توان به این موارد اشاره کرد:

وجود و گسترش مبادلات اقتصادی، این تعاملات نتوانسته‌اند عامل بهبود روابط سیاسی دو کشور تلقی شود، می‌توان در چهار متغیر اصلی این نظریه یعنی غلبه سیاست اعلی، رقابت برای کسب قدرت، عدم قطعیت و شکندگی همکاری، به صورت زیر ذکر کرد (تصویر شماره ۳):

۵-۲-۱. اولویت و غلبه سیاست اعلی در روابط ترکیه روسیه

رئالیسم معتقد است که دولت‌ها برای تحکیم همکاری‌های سیاسی و امنیتی از ابزارهایی همانند اقتصاد استفاده می‌کنند. به عبارت دیگر منافع سیاسی باعث همکاری دولت‌ها در حوزه اقتصادی می‌شود. روابط متقابل اقتصادی روسیه و ترکیه نیز بر پایه این مفروض قابل فهم است. بدین معنا که بعد از هم‌گرایی منافع سیاسی و امنیت منطقه‌ای بین دو کشور، رهبران روسیه و ترکیه برای تداوم همکاری و جلوگیری از تعارض‌های سیاسی بالقوه از استراتژی نیازهای متقابل اقتصادی به نحو مطلوب بهره گرفتند.

- فضای ایجادشده بر اثر حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، بحث محور شرارت و احتمال جنگ در منطقه باعث شد ترکیه به سمت افزایش همکاری با قدرت‌های منطقه‌ای از جمله روسیه حرکت کند. چراکه حفظ امنیت منطقه برای هر دو کشور منافع مشترکی به همراه داشت (روحی و شفیع، ۱۳۹۴: ۳۶).

- رفتار پرفراز و نشیب ترکیه و روسیه در سوریه نیز نشان می‌دهد منافع سیاسی و استراتژیک این دو کشور بر همکاری اقتصادی آن‌ها غلبه دارد. ساقط‌شدن یک فروند جنگنده روسی، روابط ترکیه و روسیه را تا آستانه جنگ پیش برد و بر همکاری اقتصادی دو کشور سایه افکند. این مهم نشان داد که چگونه در هنگام بروز نامالیقات سیاسی امنیتی در روابط کشورها، همکاری‌های اقتصادی آن‌ها تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد (عسگریان و تجری، ۱۳۹۶: ۱۵۶).

۲-۲-۵. عدم قطعیت و بی‌اعتمادی متقابل روسیه ترکیه

رئالیست‌ها معتقدند اصل اساسی حاکم در نظام بین‌الملل بی‌اعتمادی است (فن اورا، ۱۹۹۲: ۱۹). در چارچوب این اصل، گفتمان سنتی امنیت ملی ترکیه بر دو عنصر اساسی تکیه دارد؛ اول ترس از کنار گذاشته شدن که ریشه در دوران تضعیف امپراتوری عثمانی داشت و حتی پس از دوران جنگ سرد همچنان باقی ماند. عنصر دوم نیز فرض جبرگرایی ژئوپلیتیکی است. این گفته «چاکماک اوغلو» وزیر دفاع ملی ترکیه که «ترکیه در مرکز منطقه‌ای پر از بی‌ثباتی و عدم قطعیت واقع شده»، بالاترین نمود حضور این فرض واقع‌گرایی در گفتمان این کشور است (مفیدی احمدی و ذاکریان، ۱۳۹۴: ۱۱۴). بنابراین طبق این اصل ترکیه به طور قطع هیچ‌گاه

نمی‌تواند به‌آسانی و اطمینان کامل روابط خود را با روسیه، آن هم روسیه‌ای که روابط مبتنی بر دشمنی با ترک‌ها داشته است برقرار کند؛ به ویژه با نگرانی‌های امنیتی که همواره در روابط دو کشور وجود داشته حضور و نفوذ این اصل را در روابط با روسیه بیش از پیش هویدا می‌کند. از سوی دیگر همین عدم قطعیت و بی‌اعتمادی حتی با شدت بالاتری نیز در سیاست خارجی روسیه نسبت به ترکیه به چشم می‌آید. چراکه دولت روسیه از ابتدا با وضعیتی بین ترس از آسیب‌پذیری و تمایل برای دستیابی به امنیت بیشتر در نوسان بوده است و این فرهنگ راهبردی، سیاست روسیه را تا حد زیادی نظامی و امنیتی کرده (حاجی یوسفی و ذوالفقاری، ۱۳۹۶: ۱۷۹) و در این فرهنگ راهبردی مؤلفه‌های بسیاری برای ایجاد بی‌اعتمادی نسبت به ترکیه به عنوان رقیب منطقه‌ای و متحد غرب وجود دارد. از مهم‌ترین شواهدی که به عنوان عوامل ایجاد بی‌اعتمادی و عدم قطعیت در روابط دو کشور می‌توان به آن‌ها اشاره کرد عبارت است از:

- روسیه گرایش ترکیه به غرب را بازی برابر صفر تلقی (انیسی، ۱۳۹۱: ۲۲۳) می‌کند و در نتیجه معتقد است ترکیه به دلیل روابط نزدیک با غرب و آمریکا هرگز نمی‌تواند شریک راهبردی مطمئنی برای روسیه باشد.

- ترکیه نسبت به رویکرد روسیه در خصوص کردها بی‌اعتماد است؛ چراکه روسیه دارای سابقه طولانی و غنی روابط دیپلماتیک و نظامی با اکراد است.

۳-۲-۵. شکنندگی همکاری

رئالیسم معتقد است حتی در موارد منجر به همکاری، این همکاری‌ها بسیار آسیب‌پذیر و شکننده است. از این رو، از آنجا که دولت‌ها مزایای همکاری را در بلندمدت کم می‌دانند، تلاش دارند تا وابستگی

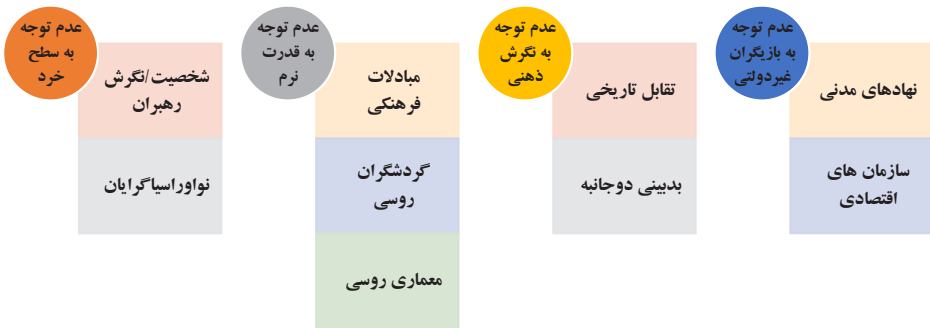
جدول ۱. حجم تجارت بین ترکیه و روسیه ۲۰۱۷-۲۰۱۱ (مؤسسه آمار ترکیه، ۲۰۱۴)

سال	صادرات ترکیه به روسیه (میلیارد دلار)	واردات ترکیه از روسیه (میلیارد دلار)	حجم کل تجارت (میلیارد دلار)
۲۰۱۱	۵/۹۹۲	۲۲/۹۵۲	۲۹/۹۴۴
۲۰۱۲	۶/۶۸۰	۲۶/۶۲۵	۳۳/۳۰۵
۲۰۱۳	۶/۹۶۴	۲۵/۰۶۴	۳۲/۰۲۸
۲۰۱۴	۵/۹۴۳	۲۵/۲۸۸	۳۱/۲۳۱
۲۰۱۵	۳/۵۸۸	۲۰/۴۰۱	۲۳/۹۸۹
۲۰۱۶	۱/۷۳۳	۱۵/۱۶۲	۱۶/۸۹۵
۲۰۱۷	۲/۷۶۴	۱۹/۵۴۶	۲۲/۳۱

است. بارزترین نمود شکنندگی همکاری را می‌توان در سقوط جنگنده روسی و بروز بحران بین ترکیه و روسیه در سال ۲۰۱۵ و کاهش شدید میزان همکاری اقتصادی بین دو کشور دید. **جدول شماره ۱** به خوبی تأثیر تحولات سیاسی بر روابط اقتصادی در دوره‌های مختلف را نشان می‌دهد.

همچنین اگرچه انرژی یکی از زمینه‌های اصلی همکاری بین این دو کشور است، اما این عامل در مواقع بروز بحران دچار شکنندگی می‌شود. به عنوان مثال در حالی که طی سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ افزایش حجم تجارت بین دو کشور به دلیل افزایش همکاری در زمینه انرژی بود، اما این روند افزایشی با بروز بحران سیاسی سال ۲۰۱۵ به شدت کاهش یافت؛ به طوری که در سال ۲۰۱۶ به شکل کاملاً مشهود حجم تجارت دو کشور در ادامه این روند بحرانی روابط به کمتر از ۱۷ میلیارد دلار رسید که دلیل آن تحریم‌های انرژی از سوی روسیه بود (آزرتهم، ۲۰۱۷: ۱۲۶). تأثیرگذاری عوامل بحران‌زای سیاسی بر شکنندگی همکاری در

خود را به دیگران به حداقل برسانند (لینکلینتر، ۱۳۸۵: ۶۰). در باب این مؤلفه باید گفت عواملی مانند تأکید بر حاصل جمع صفر برای نفوذ بین دولت‌ها به جای همکاری، تأکید بر اهمیت موقعیت جغرافیایی در سیاست خارجی، تأکید بر تفاوت‌های فرهنگی روسیه و تعریف خود به عنوان یک قدرت بزرگ جهانی (حاجی یوسفی و ذوالفقاری، ۱۳۹۶: ۱۷۵) بر پایه رویکرد رئالیستی، باعث شده تا رهبران روس همواره انگاره شکننده بودن همکاری با ترکیه را در اتخاذ رویکردها نسبت به این دولت در نظر بگیرند. از طرف دیگر، سیاست خارجی چندبُعدی ترکیه با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه اگرچه زمینه کاهش تنش با همسایگان را به همراه داشت، اما در قالب پیگیری نوع‌ثمان‌گرایی به بازتعریف الزامات سیاسی و امنیتی خود و در نتیجه توجه و تمرکز جدی بر مناطق پیرامونی از جمله قفقاز پرداخت، که این برای روسیه به معنای تلاش در جهت تعمیق نفوذ ترکیه و کاهش نفوذ روسیه است. این نگاه رقابت‌گونه زمینه شکنندگی همکاری بین دو کشور را به وجود آورده

تصویر ۴. محدودیت‌های رئالیسم در تبیین روابط ترکیه و روسیه (نگارندگان)

عزیزی، ۱۳۹۰: ۱۱۶-۱۱۵). همچنین از زمان پوتین توجه مسکو برای احیای قدرت دیرینه روسیه در مقابل رقبای منطقه بیش از پیش شد (شومیلین، ۲۰۱۶: ۱۲). همین رویکرد رقابتی، از سوی ترکیه و رهبران حزب عدالت و توسعه نیز به شدت پیگیری می‌شود، به‌ویژه که راهبردهای جدید این کشور در راستای تبدیل به قدرت و الگوی منطقه‌ای قرار گرفته است. مهم‌ترین نمونه‌های رقابت دو کشور عبارت‌اند از:

- مناقشه قره‌باغ: قره‌باغ از مهم‌ترین حوزه‌های تقابل روسیه و ترکیه برای ایجاد حوزه نفوذ و رقابت برای ایجاد توازن قدرت است (انیسی، ۱۳۹۱: ۱۹۶).

- پیمان ترابوزان: اگرچه هدف این پیمان پوشش دادن منطقه قفقاز جنوبی از دید امنیتی و مبارزه مشترک با تروریسم اعلام شد، اما این پیمان نیز مانند پیمان گوم برای جلوگیری از گسترش نفوذ روسیه در منطقه شکل گرفت (شفیعی و رضائی، ۱۳۹۰: ۵۳).

- سپر دفاع موشکی: روسیه به‌خوبی می‌داند که این طرح از سوی ترکیه به منظور برهم‌زدن توازن نظامی موجود در منطقه دنبال می‌شود.

حوزه انرژی باعث تضاد استراتژی انرژی دو کشور شده است. به این معنا در مقابل روسیه که قصد دارد منبع اصلی و مسیر ترانزیت بیشتر نفت و گاز طبیعی خارج از اروپا باشد، ترکیه درصدد ایجاد خطوط لوله جایگزین و مسیرهای نفت و گاز است. خط لوله باکو تفلیس جیحان بهترین نمونه از این تضاد راهبردی است (اکتورک، ۲۰۱۳: ۳).

۴-۲-۵. رقابت برای کسب قدرت

بر اساس این مؤلفه می‌توان گفت که یکی از موارد بسیار مهم که روابط اقتصادی بین دو کشور روسیه و ترکیه را تحت الشعاع قرار داده است، رقابت منطقه‌ای بین آن‌ها در جهت کسب و افزایش قدرت است. در همین ارتباط، در سند «تدبیر سیاست خارجی» مصوب ۱۹۹۳ روسیه اعلام شد که همه سرزمین شوروی، حوزه حیاتی روسیه است که منافع ملی این کشور در آن نباید نادیده گرفته شود. توجه و اعتقاد به منطقه خارج نزدیک، با روی کار آمدن پوتین ادامه یافت. اعتقاد او به این رویکرد به اندازه‌ای بود که فروپاشی شوروی را فاجعه ژئوپلیتیک قرن نامید

۳-۵. محدودیت‌های رئالیسم در تبیین روابط روسیه و ترکیه

نظریه رئالیسم اگرچه به گونه‌ای که بیان شد، مفروض عدم تأثیر اقتصاد بر سیاست در روابط ترکیه و روسیه را نشان می‌دهد، اما توجه صرف آن به نقش مسائل سیاسی امنیتی، این رویکرد را از تبیین نقش سایر عوامل موثر در همکاری اقتصادی و در نتیجه گسترش روابط سیاسی بازمی‌دارد. از مهم‌ترین این محدودیت‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد (تصویر شماره ۴):

۱-۳-۵. عدم توجه به سطح خرد و نقش تصمیم‌گیرندگان

در خصوص رابطه وابستگی اقتصادی و همکاری سیاسی بین ترکیه و روسیه، یکی از بزرگ‌ترین محدودیت‌های رئالیسم، عدم توجه به سطح خرد تصمیم‌گیری، یعنی نقش رهبران و نخبگان سیاست خارجی است. در قالب این پارادایم نقش ناوآسیاگرایان بسیار حائز اهمیت است. ناوآسیاگرایان دو کشور با دوری از تضادهای تاریخی گذشته و تحول معرفتی، سعی کردند خارج از ذهنیت‌های منفی تاریخی، اورآسیاگرایی جدید را نه در حوزه تئوریک، بلکه در حوزه عمل پیاده کنند؛ به طوری که بسیاری رشد تعاملات این دو کشور در دهه اخیر و حتی رسیدن این تعاملات به سطح همکاری راهبردی را ناشی از تأثیر این تفکر می‌دانند (فلاح، ۱۳۸۹: ۸۳). داوود اوغلو در همین ارتباط معتقد بود که ترکیه از روابط با مناطق همجوار غفلت کرده است (داوود اوغلو، ۲۰۰۱: ۲۲). از طرف دیگر در قالب این تفکر، پوتین و اردوغان تأثیر انکارناپذیری بر بهبود روابط سیاسی داشتند؛ چراکه این دو به دلیل سبک مدیریت استبدادی خود مشابه یکدیگر هستند. به‌ویژه که مردم هردو کشور

از نظر تاریخی به رهبران قدرتمند و مستبد احترام گذاشته‌اند (سانچی، ۲۰۱۷: ۴۶۳). در واقع، اقتدارگرایی دو رئیس‌جمهور به مثابه وجه اشتراکی برای گسترش روابط میان دو کشور به شمار می‌آید، زیرا در نهایت، شخص اردوغان و پوتین درباره جهت‌گیری سیاست خارجی کشور خود نظر می‌دهند و تصمیم می‌گیرند (بهمن، ۱۳۹۵: ۱۳۴). در این بُعد سفر رجب طیب اردوغان رهبر حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ به مسکو نشان از تغییری اساسی در سیاست ترکیه نسبت به رقیب دیرینه داشت. در سوی دیگر پوتین با اتخاذ رویکردهایی مانند تنش‌زدایی، گام‌هایی اساسی برای عادی‌سازی روابط با ترکیه آغاز کرد. در مجموع می‌توان گفت در روند تحولات دو کشور، روابط نزدیک شخص ولادیمیر پوتین و رجب طیب اردوغان نقش اساسی داشته است و ملاقات‌های متعدد این دو در جهت بهبود روابط، این مدعا را تأیید می‌کند (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۹: ۱۲۱-۱۲۰).

۲-۳-۵. عدم توجه به قدرت نرم دو کشور

با روی کار آمدن ولادیمیر پوتین علاقه فراوانی برای بهره‌مندی از ابزارهای قدرت نرم در سیاست خارجی روسیه هویدا شد. در خصوص اهمیت این مقوله، پوتین پس از به قدرت رسیدن استدلال کرد که قدرت نرم به مثابه مجموعه عظیمی از فعالیت‌هاست که مروج منافع از طریق ترغیب دیگران است، مقوله‌ای که مبتنی بر میراث فکری و معنوی است (عطایی، هدایتی و شهیدانی، ۱۳۹۲: ۱۱۶). ایده جهان روسی که فراتر از هر مرزبندی جغرافیایی (تسگانکوف، ۲۰۰۶: ۱۰۸۹) است. نمونه تمرکز روسیه بر این نوع قدرت است. در طرف دیگر با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، ترکیه یک سیاست خارجی فعال را با تأکید بر قدرت نرم در پیش گرفت (آلتونیشک، ۲۰۰۵: ۴۱). در این راستا،

ترکیه روابط خود را با همه بازیگران بین‌المللی به‌ویژه روسیه گسترش داد (گودرزی و معبودی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۳۳). همچنین در این حوزه، رشد اقتصادی ترکیه به یک منبع قدرت نرم و الهام‌بخش منطقه‌ای برای این کشور تبدیل شد (دد، ۲۰۱۱: ۲۷). می‌توان گفت از این زمان مواجهه ترکیه با مسائلی که با اقدامات سخت همراه بود، بسیار سازنده‌تر شد، و مهم‌تر آنکه سیاست خارجی این کشور از یک نگاه واقع‌گرایانه برد - باخت به نگاه برد - برد تغییر یافت (مفیدی احمدی و ذاکریان، ۱۳۹۴: ۱۱۸). نکته قابل توجه، تلاش گروه‌های مختلف فعال در دو کشور برای برقراری پیوندهای نزدیک‌تر بود. جنبش بین‌المللی اورآسیایی‌گرایی به رهبری الکساندر دوگین، از جمله گروه‌هایی است که در این راستا در ترکیه ایجاد شده است (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۹: ۱۳۰-۱۲۹). از دیگر موارد تأثیر قدرت نرم به عنوان عاملی مؤثر در گسترش روابط بین دو کشور می‌توان به استقبال مردم روسیه از معماری ترکیه اشاره کرد. این امر باعث شده حدود ۱۵۰ شرکت ساخت‌وساز ترکیه در روسیه به فعالیت پردازند (نجفی، ۱۳۹۰: ۱۵۹). به این ترتیب مناسبات فرهنگی و اجتماعی به عنوان قدرت نرم با نزدیکی هرچه بیشتر دو کشور، مورد استفاده سیاست‌گذاران مسکو و آنکارا قرار گرفت.

۳-۳-۵. عدم توجه به نگرش‌های ذهنی دو کشور

امروزه کنشگران بر اساس هنجارها و قواعد که خود مبتنی بر گذشته تاریخی و چارچوب فرهنگی است، تصمیم‌گیری می‌کنند. به عبارتی هنجارها، منافع و اهداف کنشگران را تعریف کرده و به آن جهت می‌دهند. بنابراین هر نوع کنشی بر اساس معنایی که در چارچوب قواعد بازی به آن داده می‌شود، تفسیر

می‌شود. این بدان معناست که اگر یک دولت، خود را دوست، دشمن و یا رقیب دیگری بداند، تفاوت بسیاری در نوع روابط آن‌ها خواهد داشت (احمدی و حاتم‌آبادی فراهانی، ۱۳۹۰: ۱۶-۱۴). با توجه به تأثیر این مؤلفه‌ها، یکی از موارد بسیار مهم که از انتقادات اصلی به رئالیسم است و از سوی نظریات رقیب مطرح می‌شود، عدم توجه به تأثیر نقش هنجارها در ایجاد رابطه بین کشورهاست. در واقع روابط کشورها می‌تواند بر مبنای تأثیر هنجارها، تصورات و برداشت‌های بین آن‌ها زمینه همکاری یا تعارضشان را فراهم کند. این به معنای تأثیر تاریخی ماهیت روابط دوستانه یا خصمانه بین دو کشور است (روحی دهبنه، ۱۳۹۷: ۱۱۸). بر اساس این اصل، روابط ترک‌ها و اسلاوها از دیرباز در قالب روابط تخصم‌آمیز بوده است. بر مبنای این تخصم، در میان روس‌ها، تصویر سنتی ترکیه تصویری نگران‌کننده بوده است. به همین دلیل در روسیه دیدگاه بدبینانه‌ای به‌ویژه در میان ملی‌گرایان و چپ‌های کمونیسم نسبت به روابط با ترکیه وجود دارد؛ چراکه آن‌ها ترکیه را همچنان در اردوگاه غرب می‌بینند. از سوی دیگر، در ترکیه نیز به دلیل جنگ‌های تاریخی عثمانیان با تزارها و همچنین خاطرات منفی دوران جنگ سرد، به روسیه به عنوان کشوری متخاصم نگرسته می‌شود. به همین دلیل بسیاری از ترک‌ها، روابط مسکو و آنکارا را به‌هیچ‌وجه نمی‌پذیرند (بهمن، ۱۳۹۵: ۱۳۴). بنابراین نمی‌توان نقش و تأثیر این نگرش‌های ذهنی به‌ویژه در هنگام وقوع تنش بین دو کشور را نادیده گرفت.

۳-۳-۴. عدم توجه به نقش بازیگران غیردولتی

ایفای نقش بازیگران غیردولتی در گسترش روابط دوجانبه ترکی روسیه به‌ویژه در ترکیه آن هم از زمان روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه بسیار محسوس شده است؛ چراکه حضور سازمان‌های داخلی در عرصه

۶. بحث و نتیجه‌گیری

دوران طلایی ظهور ولادیمیر پوتین و رجب طیب اردوغان دوران هم‌زمانی بهبود روابط اقتصادی و سیاسی ترکیه و روسیه بوده است. در این خصوص بسیاری معتقدند برخلاف نظریه رئالیسم، همکاری و وابستگی اقتصادی توانسته است در روابط این دو کشور به حوزه سیاسی نیز تسری پیدا کند. برای تبیین این مسئله با تمرکز بر ظرفیت‌ها و محدودیت‌های رئالیسم، نشان دادیم که تأکید بر غلبه سیاست‌های و نقش منافع سیاسی، عدم قطعیت و بی‌اعتمادی روسی ترکی، شکنندگی همکاری و رقابت برای کسب قدرت، حاکی از آن است که روابط اقتصادی نمی‌توانسته زمینه همکاری و بهبود حوزه سیاسی بین دو کشور را فراهم آورد. به عبارت دیگر، اگرچه افزایش روابط اقتصادی و همکاری سیاسی روسیه و ترکیه به طور هم‌زمان اتفاق افتاده است، اما این به معنای تأثیر اقتصاد نیست، بلکه شواهد نشان می‌دهد بیشتر از اقتصاد، زمینه‌های استراتژیک مشترک بر مبنای منافع سیاسی و امنیتی منجر به همکاری آن‌ها شده است.

به عبارت دیگر اگر روابط متقابل اقتصادی بین دو کشور را به عنوان متغیر مستقل و تأثیرگذار بر گسترش روابط سیاسی امنیتی قلمداد کنیم، تحلیل ما از فهم ماهیت روابط این دو کشور ناقص خواهد بود، زیرا روابط اقتصادی علی‌رغم آنکه به عنوان یک عامل مثبت در همکاری‌های سیاسی این دو کشور به حساب می‌آید، اما نمی‌توان رابطه علی‌صدرصد معناداری بین افزایش وابستگی اقتصادی و بهبود همکاری‌های سیاسی در نظر گرفت، به طوری که حتی روابط اقتصادی، خود گاهی اوقات معلول شرایط سیاسی بود. از سوی دیگر با وجود توانایی رئالیسم در نشان دادن غلبه عنصر سیاسی امنیتی بر عنصر اقتصادی، این تئوری به دلیل عدم توجه به نقش

سیاست خارجی یکی از اصلی‌ترین مبنای سیاست خارجی ترکیه است. درواقع با به حکومت رسیدن حزب عدالت و توسعه، سیستم بسته و غیرمنعطف سیاست‌گذاری خارجی با حضور گروه‌های غیرنظامی و فعالیت گروه‌ها و انجمن‌های مدنی و دانشگاهی تبدیل به سیستم باز و دموکراتیکی شد که بسیاری از تصمیمات در آن تحت تأثیر گروه‌های غیرسیاسی گرفته شد. رفته‌رفته نقش سازمان‌های غیردولتی در این سیستم پررنگ شد؛ به طوری که سیاست خارجی ترکیه بیش از همه به یک سیاست اقتصادمحور تبدیل شد (باقری دولت‌آبادی و نوروزی‌نژاد، ۱۳۹۲: ۱۲۱). در نتیجه این فرایند، سازمان‌های غیردولتی، جامعه مدنی و اتاق‌های فکر، فرایند سیاست‌گذاری در ترکیه را تشکیل می‌دهند (دانش‌نیا، نظرپور و سلیمی، ۱۳۹۴: ۱۹۴). از این رو با افزایش و متنوع‌شدن کنشگران عرصه سیاست خارجی، کانال‌های ارتباطی بین ترک‌ها و دولت‌های دیگر نیز متنوع و دیگر محدود به عرصه سیاسی امنیتی نبود، بلکه در دیگر عرصه‌های غیرسیاسی نیز نمود یافت (قنبرلو، ۱۳۹۲: ۹۰). در این راستا در ترکیه، سازمان‌های بسیاری از جمله «آژانس دیپلماسی عمومی ترکیه» که از سال ۲۰۰۸ آغاز به کار کرده به ایفای نقش در گسترش روابط فرادولتی پرداخته است (اطهری، عنایتی شبکائی و حسینی، ۱۳۹۳: ۱۵۸). از سوی دیگر عضویت دو کشور روسیه و ترکیه در سازمان تجارت جهانی از جمله مزیت‌های اصلی برای ایفای نقش بازیگران غیردولتی در روابط بین دو کشور است. همچنین مکانیسم‌های نهادی همانند «کمیسیون مشترک اقتصادی»^۱ و «شورای همکاری عالی‌رتبه»^۲ که سیستم‌های مناسبی برای افزایش گفت‌وگو هستند زمینه تعامل بین آن‌ها را تسهیل کرده‌اند (آزتم و همکاران، ۲۰۱۳: ۴۶-۴۷).

2. The joint economic commission

3. High level cooperation council

مشاور در پایان‌نامه، نگارش شده است. این اساتید با همفکری در طرح موضوع برای نگارش مقاله و نظارت در تمامی مراحل نگارش، رضایت خود را در خصوص این مقاله اعلام کرده‌اند.

مشارکت نویسندگان

مفهوم‌سازی: محبوبه روحی، نوذر شفیعی، محمدرضا دهشیری و رحمت حاجی‌مینه؛ روش‌شناسی و اعتبارسنجی: محبوبه روحی، نوذر شفیعی، محمدرضا دهشیری و رحمت حاجی‌مینه؛ تحلیل: محبوبه روحی و نوذر شفیعی؛ تحقیق و بررسی: محبوبه روحی؛ منابع: محبوبه روحی، نوذر شفیعی، محمدرضا دهشیری و رحمت حاجی‌مینه؛ نگارش پیش‌نویس: محبوبه روحی؛ ویراستاری و نهایی‌سازی نوشته نویسندگان: محبوبه روحی، نوذر شفیعی، محمدرضا دهشیری و رحمت حاجی‌مینه؛ نظارت: نوذر شفیعی، محمدرضا دهشیری و رحمت حاجی‌مینه.

تعارض منافع

براساس اعلام نویسندگان، ایشان هیچ‌گونه تعارض منافعی در این پژوهش ندارند.

تصمیم‌گیرندگان، عدم توجه به نقش قدرت نرم، عدم توجه به نگرش‌های ذهنی و نیز بازیگران غیردولتی، تأثیر این عوامل را در همکاری اقتصادی و در نتیجه افزایش روابط سیاسی به طور کلی نادیده می‌گیرد. اگر بخواهیم بر مبنای عوامل یادشده چشم‌انداز آینده روابط دو کشور را نشان دهیم، می‌توان گفت به نظر همکاری بین روسیه و ترکیه در درازمدت همچنان حالت رقابتی خواهد داشت. حالتی که در قالب مفهوم «دوستی محتاطانه رقابت آگاهانه» قابل تفسیر است؛ چراکه دو کشور نه می‌خواهند و نه می‌توانند یکدیگر را نادیده بگیرند. بنابراین به دلیل نیازهایی که به یکدیگر دارند از سر اضطرار با نگرش عمل‌گرایانه و به دور از نگاه ایدئولوژیک، بین دو حوزه روابط اقتصادی و سیاسی تمایز قائل می‌شوند. از این رو همکاری و دوستی در حوزه اقتصادی با احتیاط کامل انجام می‌شود تا از ایجاد وابستگی فزاینده جلوگیری کنند و در مواقع لزوم آترناتیوهای جایگزین را بتوانند در دست داشته باشند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

تمام اصول اخلاق پژوهش در این مقاله رعایت شده است.

حامی مالی

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه دکتری خانم محبوبه روحی در رشته روابط بین‌الملل گروه علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال است. این مقاله با نظارت و همکاری دکتر نوذر شفیعی به عنوان استاد راهنمای پایان‌نامه و دکتر محمدرضا دهشیری و رحمت حاجی‌مینه به عنوان اساتید

منابع فارسی

- احمدی، حمید و فاطمه حاتم آبادی فراهانی. ۱۳۹۰. «سیاست داخلی و خارجی ترکیه از دیدگاه حزب عدالت و توسعه». *مجله تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*. سال ۷. شماره ۱. صص ۱۱-۴۲.
- اسکندری، مجید. ۱۳۸۹. «روند همگرایی ترکیه و بلوک غرب». *فصلنامه سیاست خارجی*. سال ۲۴. شماره ۳. صص ۸۴۷-۸۷۴.
- اطهری، سیداسدالله، شعیب بهمن و محمدرضا علیپور. ۱۳۹۱. «نقش انرژی در توسعه روابط روسیه و ترکیه». *مطالعات اوراسیای مرکزی*. سال ۵. شماره ۱۱. صص ۱-۲۰.
- اطهری، سیداسدالله، علی عنایتی شبکلائی و سیدمحمدامین حسینی. ۱۳۹۳. «بررسی تطبیقی قدرت نرم ایران و ترکیه در عراق و سوریه». *اسلام و علوم اجتماعی*. سال ۶. شماره ۱۱. صص ۱۴۹-۱۶۷.
- انیسی، لیلیا. ۱۳۹۱. «تاثیر تحولات سوریه بر روابط روسیه و ترکیه از ۲۰۱۱ تاکنون. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.
- باقری دولت‌آبادی، علی و جعفر نوروزی‌نژاد. ۱۳۹۲. «بررسی علل دگردیسی در سیاست خارجی ترکیه براساس رهیافت سازه‌نگاری». *فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام*. سال ۲. شماره ۷. صص ۱۰۵-۱۳۷.
- بهمن، شعیب. ۱۳۹۵. «تاثیر بحران سوریه بر روابط روسیه و ترکیه». *فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام*. سال ۱۷. شماره ۲. صص ۱۳۳-۱۵۸.
- جکسون، رابرت و گئورگ سورنسون. ۱۳۹۱. *درآمدی بر روابط بین‌الملل*. ترجمه مهدی ذاکریان، احمد تقی‌زاده و حسن سعیدکلاهی. چاپ ۴. تهران: نشر میزان.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد و عباس ذوالفقاری. ۱۳۹۶. «فرهنگ راهبردی و سیاست خارجی خاورمیانه‌ای روسیه». *فصلنامه روابط خارجی*. سال ۹. شماره ۲. صص ۱۶۵-۱۹۲.
- خجسته، رحیم. ۱۳۹۵. «تگاهی اجمالی به روابط روسیه و ترکیه». *خبرگزاری صدا و سیما*. [پایگاه اینترنتی]. ۲۶ مرداد. قابل دسترس در: <http://www.iribnews.ir/fa/news/1255030> [۱۳۹۵/۰۵/۲۶].
- دانش نیا، فرهاد، داوود نظریپور و آرمان سلیمی. ۱۳۹۴. «فهم سیاست خارجی ترکیه در پرتو دکترین عمق استراتژیک احمد داوود اوغلو». *پژوهش‌های روابط بین‌الملل*. سال ۵. شماره ۱۷. صص ۱۶۹-۲۰۰.
- روحی دهبینه، مجید. ۱۳۹۷. «تحلیل ژئوپلیتیکی رقابت‌های ایران و ترکیه متأثر از تحولات خاورمیانه از سال ۲۰۱۱ میلادی». *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*. سال ۱۴. شماره ۴۹. صص ۱۱۳-۱۴۷.
- روحی، محبوبه و نوذر شفیع. ۱۳۹۴. «تجزیه و تحلیل روابط روسیه و ترکیه براساس تئوری لیبرالیسم (۲۰۰۲-۲۰۱۴)». *فصلنامه علمی تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*. سال ۷. شماره ۲۵. صص ۲۵-۴۶.
- شفیعی، نوذر و مسعود رضایی. ۱۳۹۰. «جنگ روسیه و گرجستان: زمینه‌ها و محرک‌های اثرگذار». *مطالعات اوراسیای مرکزی*. سال ۴. شماره ۹. صص ۳۹-۵۸.
- عزیزی، حمیدرضا. ۱۳۹۰. «روابط منطقه‌ای فدراسیون روسیه: عوامل تاثیرگذار و متغیرهای دخیل». *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. سال ۱۷. شماره ۷۶. صص ۹۵-۱۲۴.
- عسگریان، عباسقلی و سعید تجری. ۱۳۹۶. «تاثیر بحران سوریه بر روابط روسیه و ترکیه در منطقه قفقاز». *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. سال ۲۳. شماره ۹۷. صص ۱۳۹-۱۷۳.
- عطایی، محمدفرهاد و مهدی هدایتی شهیدانی. ۱۳۹۲. «روند تحول قدرت نرم در سیاست خارجی روسیه: (۲۰۰۰-۲۰۱۳)». *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. سال ۱۹. شماره ۸۴. صص ۱۰۱-۱۲۵.
- فلاح، رحمت الله. ۱۳۸۹. «تحلیلی بر مبانی معرفتی اوراسیاگرایان نوین منطقه». *فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام*. سال ۱۱. شماره ۲. صص ۶۳-۸۴.
- قنبرلو، عبدالله. ۱۳۹۲. «بنیادهای اقتصادی سیاست خارجی ترکیه». *فصلنامه روابط خارجی*. سال ۵. شماره ۴. صص ۷۱-۹۷.
- قنبرلو، عبدالله. ۱۳۹۵. «اقتصاد لیبرال و مساله جنگ و صلح در روابط بین‌الملل». *بررسی مسائل اقتصاد ایران (اقتصاد تطبیقی سابق)*. سال ۳. شماره ۱. صص ۲۱-۳۹.
- قوام، عبدالعلی. ۱۳۹۰. *روابط بین‌الملل: نظریه‌ها و رویکردها*. چاپ ۵. تهران: سمت.
- کریمی، جهانگیر و زینب نجفی. ۱۳۹۰. «همکاری‌های روسیه و

- ترکیه: هدف‌ها، گستره و چشم‌اندازها». *مطالعات اوراسیای مرکزی*. سال ۴. شماره ۹. صص ۵۹-۷۸.
- کوزه‌گر کالجی، ولی. ۱۳۸۹. «سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه و تاثیر آن بر مناسبات روسیه و ترکیه». *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. سال ۱۶. شماره ۶۹. صص ۱۳۷-۱۱۱.
- گل محمدی، ولی. ۱۳۹۴. «بویایی‌های امنیتی روابط روسیه و ترکیه (۲۰۰۱-۲۰۱۵)». *فصلنامه روابط خارجی*. سال ۷. شماره ۴. صص ۸۵-۱۱۷.
- گودرزی، مهنار و فرشته معبودی نژاد. ۱۳۹۵. «قدرت نرم ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز». *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. سال ۲۲. شماره ۹۳. صص ۱۲۳-۱۵۸.
- لینکلتر، اندرو. ۱۳۸۵. *جامعه و همکاری در روابط بین‌الملل*. ترجمه بهرام مستقیمی. تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- مفیدی احمدی، حسین و مهدی ذاکریان. ۱۳۹۴. «روپایی شدن و تغییر گفتمان امنیتی در ترکیه (مطالعه موردی عادی‌سازی روابط ترکیه و ارمنستان)». *مطالعات اوراسیای مرکزی*. دوره ۸. شماره ۱. صص ۱۰۷-۱۲۶.
- نجفی، زینب. ۱۳۹۰. «مقایسه عوامل موثر بر روابط فدارسیون روسیه با دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و ترکیه». *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. شماره ۷۳. صص ۱۷۰-۱۳۵.

References

- Ahmadi, Hamid, and Fatemeh Hatamabadi Farahani. 2011. "Domestic and Foreign Policies from the Perspective of Turkey's AKP (Persian)." *Journal of Law and Politics*. vol. 7. no. 1. pp. 11-42. http://jlap.srbiau.ac.ir/article_7158.html
- Aktürk, Şener. 2013. "Russian-Turkish Relations in the 21st Century, 2000-2012." *Russian Analytical Digest*. no. 125. pp. 2-5. <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-125-2-5.pdf>
- Anisi, Leila. 2012. Impact on Syrian developments on Russian-Turkish relations since 2011 as yet (Persian). MSc. thesis. Islamic Azad University Central Tehran Branch.
- Asgarian, Abbasgholi, and Saeed Tajari. 2017. "The Impact of Syria Crisis on Russia-Turkey Relations in Caucasus (Persian)." *Central Asia and the Caucasus Studies*. vol. 23. no. 97. pp. 139-173. http://ca.ipisjournals.ir/article_24968.html
- Ataee, Mohammad Farhad, and Mahdi Hedayati Shahidani. 2014. "The Developing of Soft Power in Russian Foreign Policy (2000-2013) (Persian)." *Central Asia and the Caucasus Studies*. vol. 19. no. 84. pp. 101-125. http://ca.ipisjournals.ir/article_12332.html
- Athary, Sayyed Asadollah, Shuaib Bahman, and Mohammad Reza Alipour. 2013. "The Role of Energy in Developing Relations between Turkey and Russia (Persian)." *Central Eurasia Studies*. vol. 5. no. 11. pp. 1-20. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=181482>
- Athary, Sayyed Asadollah, Ali Enayati Shabkolaei, and Hooseini Sayyed Mohammad Amin. 2014. "The Comparative Study of Iran-Turkey Public Diplomacy in Iraq and Syria (Persian)." *Islam & Social Sciences*. vol. 6. no. 11. pp. 149-167. http://soci.rihu.ac.ir/article_560.html
- Azizi, Hamid Reza. 2012. "The Russian Federation's Regional Relations: Determinant Factors and Variables Involved (Persian)." *Central Asia and the Caucasus Studies*. vol. 17. no. 76. pp. 95-124. http://ca.ipisjournals.ir/article_10526.html
- Bagheri Dolatabadi, Ali, and Jafar Nourozinezhad. 2013. "Study of the Transformation of Turkish Foreign Policy based on Approach Constructivism (Persian)." *Journal of Political Studies of Islamic World*. vol. 2. no. 7. pp. 105-137. http://psiw.journals.ikiu.ac.ir/article_438.html
- Bahman, Shoaib. 2016. "The Effect of Syria Crisis on Russia and Turkey Relations (Persian)." *Quarterly of Strategic Studies of the Islamic World*. vol. 17. no. 2. pp. 133-158. magiran.com/p1639474
- Baldwin, David Allen. 1993. *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press. <https://books.google.com/books?id=J-5086iinx0C&dq>
- Bechev, Dimitar. 2015. "Russia and Turkey What Does Their Partnership Mean for the EU?" *European Policy Centre* [Internet]. 13 February. Available at: https://www.files.ethz.ch/isn/188528/pub_5304_russia_and_turkey.pdf
- Çanci, Haldun. 2017. "Economic Pull Factors Versus Political Push Factors: A Descriptive Analysis of Multidimensional Relations between Russia and Turkey." *European Review*. vol. 25. no. 3. pp. 463-478. [DOI:10.1017/S1062798717000138]
- Daneshnia, Farhad, Davood Nazarpoor, and Arman Salimi. 2015. "Understanding Turkish New Foreign Policy in the Framework of Ahmet Davutoglu's Strategic Depth Doctrine (Persian)." *International Relations Research*. vol. 5. no. 17. pp. 169-200. http://www.iisajournals.ir/article_41994.html
- Davutoğlu, Ahmet. 2001. *Strategic Depth (Turkish)*. İstanbul: Küre Yayınları. https://www.kureyayinlari.com/Kitap/10/stratejik_derinlik
- Dede, Alper Y. 2011. "The Arab Uprisings: Debating the "Turkish Model"." *Insight Turkey*. vol. 13. no. 2. pp. 23-32. <https://www.insightturkey.com/commentaries/the-arab-uprisings-debating-the-turkish-model>
- Demiryol, Tolga. 2013. Does Asymmetric Economic Interdependence Promote Political Cooperation? The Political Economy of Russian-Turkish Energy Relations. Paper presented at: European Consortium of Political Research (ECPR) General Conference, 4-7 September. Sciences Po Bordeaux, Domaine Universitaire, Bordeaux, France. <https://www.researchgate.net/publication/277714806>
- Eskandari, Majid. 2010. "The Process of Turkey-West Integration (Persian)." *Journal of Foreign Policy*. vol. 24. no. 3. pp. 847-874. http://fp.ipisjournals.ir/article_9519.html
- Fallah, Rahmatollah. 2010. "An Analysis on Neo-Eurasianist's Epistemology Foundations (Persian)." *Quarterly of Strategic Studies of the Islamic World*. vol. 11 no. 2. pp. 63-84. magiran.com/p1519094

- Ghanbarlu, Abdollah. 2013. "Economic Foundations of Turkish Foreign Policy (Persian)." *Quarterly Foreign Relations*. vol. 5. no. 4. pp. 71-97. <http://ensani.ir/fa/article/337008>
- Ghanbarlu, Abdollah. 2017. "Liberal Economy and the Prospects of War and Peace in International Relations (Persian)." *Eqtasad Tatbiqi (Comparative Economics)*. vol. 3. no. 1. pp. 21-39. http://economics.ihcs.ac.ir/article_2428.html
- Ghavam, Abdol-Ali. 2011. *International Relations Theories & Approaches (Persian)*. 5th ed. Tehran: Samt. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1846225>
- Golmohammadi, Vali. 2016. "Security Dynamics of Turkish-Russian Relations (2001-2015) (Persian)." *Quarterly Foreign Relations*. vol. 7. no. 4. pp. 85-117. <http://ensani.ir/fa/article/365551>
- Goodarzi, Mahnaz, and Fereshteh Maboodinejad. 2016. "Turkey's Soft Power Tools in Central Asia and South Caucasus (Persian)." *Central Asia and the Caucasus Studies*. vol. 22. no. 93. pp. 123-158. http://ca.ipisjournals.ir/article_24258.html
- Haji Yousefi, Amir Mohammad, and Abbas Zolfaghari. "Strategic Culture and Foreign policy of Russia's Middle East (Persian)." *Quarterly Foreign Relations*. vol. 9. no. 2. pp. 165-192. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=348782>
- Herrman, Richard K. 1994. "Russian Policy in the Middle East: Strategic Changes and Tactical Contradictions." *Middle East Journal*. vol. 48. no. 3. pp. 455-474. <https://www.jstor.org/stable/4328716?seq=1>
- Internet Archive. 1991. *The Encyclopaedia Britannica : A Dictionary of Arts, Sciences, Literature and General Information (Turkey History)*. 11th ed. New York : Encyclopaedia Britannica. <https://archive.org/details/encyclopaedia-brit11chisrich/page/n9/mode/2up>
- Jackson, Robert H, and Georg Sorensen. 2012. *Introduction to International Relations*. Translated by Mehdi Zakerian, Ahmad Taghizadeh, and Hassan Saeed Kolahi, (Persian). 4th ed. Tehran: Mizan. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/711388>
- Karami, Jahangir, and Zeinab Najafi. 2011. "Russia-Turkey Cooperation: Objectives, Scope and Outlook (Persian)." *Central Eurasia Studies*. vol. 4. no. 9. pp. 59-78. https://jcep.ut.ac.ir/article_24222.html
- Khogašteh, Rahim. 2016. "Curt Look at Russian-Turkish Relations (Persian)." *IRIB News Agency* [Internet]. 16 August. Available at: <http://www.iribnews.ir/fa/news/1255030>
- Kissinger, Henry. 1977. *American Foreign Policy*. New York: Norton. <https://books.google.com/books?id=Z-HtAAAAAAAJ&dq>
- Koozehgar Kalegi, Vali. 2011. "Justice and Development Party's Foreign Policy and Its Impact on Russia-Turkey Relations (Persian)." *Central Asia and the Caucasus Studies*. vol. 16. no. 69. pp. 111-137. http://ca.ipisjournals.ir/article_10568.html
- Linklater, Andrew. 2006. *Society and Cooperation in International Relation*. Translated by Bahram Mostaghimi, (Persian). Tehran: Ministry of Foreign Affairs Press. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/914206>
- Mikhelidze, Nona, et al. 2017. "The Moscow-Ankara Energy Axis and the Future of EU-TurKey Relations." *FEU-TURE Papers*. p. 5. <https://www.researchgate.net/publication/320254504>
- Mofidi Ahmadi, Hossein, and Mahdi Zakerian. 2015. "Europeization and Change in Turkey Security Discourse (Case Study: Normalization of Turkey-Armenia Relations) (Persian)." *Central Eurasia Studies*. vol. 8. no. 1. pp. 107-126. https://jcep.ut.ac.ir/article_54964.html
- Najafi, Zeinab. 2011. "Comparison of the Factors Affecting the Relations of the Russian Federation with the Governments of the Islamic Republic of Iran and Turkey (Persian)." *Central Asia and the Caucasus Studies*. no. 73. pp. 135-170. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/847785>
- Öncel, Abidin, and Liudmila Liapina. 2018. "The Effects of Turkish-Russian Political Relations on Bilateral Trade Balance: Cointegration and Causal Analysis." *Theoretical and Applied Economics*. vol. 25. no. 1. pp. 73-94. http://www.econ.ro/the-effects-of-turkish-russian-political-relations-on-bilateral-trade-balance-cointegration-and-causal-analysis-abidin-ncel_liudmila-liapina/a1321/
- Özertem, Hasan Selim. 2017. "Turkey and Russia: A Fragile Friendship." *Turkish Policy Quarterly*. vol. 15. no. 4. pp. 121-134. <https://www.researchgate.net/publication/329141749>
- Pêrçnççğ, Müberra. 2009. Turkish Russian relations in the post-soviet era: Limits of economic interdependence.

MSc. thesis. Middle East Technical University. <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12611004/index.pdf>

Roohi, Mahboobeh, and Nozar Shafie. 2016. "An Analysis of the Relations of Russia and Turkey on the Basis of Liberalism Theory (2002-2014) (Persian)." *Political International Researches*. vol. 7. no. 25. pp. 25-46. http://www.iaujournals.ir/article_559259.html

Rouhi Dehboneh, Majid. 2018. "Geopolitical Analysis of Iranian-Turkish Competitions Affected by the Middle East Developments Since 2011 (Persian)." *International Quarterly of Geopolitics*. vol. 14. no. 49. pp. 113-147. http://journal.iag.ir/article_66683.html

Shafiee, Nozar, and Masoud Rezaie. 2011. "Russia-Georgia War: Causes and Determining Factors (Persian)." *Central Eurasia Studies*. vol. 4. no. 9. pp. 39-58. https://jcep.ut.ac.ir/article_24221.html

Shumilin, Alexander. 2016. *Russia's Diplomacy in the Middle East: Back to Geopolitics*. Paris: Ifri Russia Center. <https://books.google.com/books?id=ymHyjwEACAAJ&dq>

Sönmez, Mustafa. 2015. "Russian Risk Pressing Turkey's Economy". *Hurriyet Daily News* [Internet]. 7 December. Available at: <http://www.hurriyetdailynews.com/russian-risk-pressing-turkeys-economy--92143>

Tsygankov, Andrei P. 2006. "If Not by Tanks, Then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy." *Europe-Asia Studies*. vol. 58. no. 7. pp. 1079-1099. [DOI:10.1080/09668130600926355]

Turkish Statistical Institute. 2014. Available at: <http://www.turkstat.gov.tr>

Van Evera, Stephen. 1992. "The Hard Realities of International Politic." *Boston Review*. vol. 17. no. 6. pp. 1-43.

Wohlforth, William C. 2008. Realism and Foreign Policy. In: Edited by Smith, Steve. *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* (pp. 31-48). New York: Oxford University Press.